

๓๕. อภิญญายธรรม-ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ควรรู้อย่าง

Knowing the Ultimate Reality with Full Comprehension

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในการเจริญปัญญาด้วย “**สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ**” คือ ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ควรรู้อย่าง ที่เรียกว่า “**อภิญญายธรรม**” ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด ๓๒ ประการ ได้แก่ (๑) ธาตุ ๒ (๒) ธาตุ ๓ (๓) อาหาร ๔ (๔) อริยสัจ ๔ (๕) วิมุตตายนะ ๕ (๖) อนุตตรियะ ๖ (๗) นิตทสวัตถุ ๗ (๘) อภิกายตนะ ๘ (๙) อนุปุพพวิหาร ๙ (๑๐) นิชชรวัตถุ ๑๐ (๑๑) ขันธ ๕ (๑๒) อายตนะภายใน ๖-อินทริย์ ๖-สพายตนะ (๑๓) อายตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖ (๑๔) วิญญาณ ๖ (๑๕) ผัสสะ ๖ (๑๖) เวทนา ๖ (๑๗) สัญญา ๖ (๑๘) เจตนา ๖ (๑๙) ตัณหา ๖ (๒๐) วิตก ๖ (๒๑) วิจาร ๖ (๒๒) ธาตุกัมมัญฐาน (๒๓) อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ (๒๔) อายตนะ ๑๒ (๒๕) ธาตุ ๑๘ (๒๖) อินทริย์ ๒๒ (๒๗) ธาตุ ๓ (๒๘) ภพ ๙ (๒๙) ฌาน ๔ (๓๐) อัปปมัญญา ๔ (๓๑) อรูปสมาบัติ ๔ (๓๒) ปฏิจสมุปปาต ๑๒ ฉะนั้น องค์ความรู้ทั้งหมดนี้ บุคคลสามารถศึกษาค้นคว้าได้ในพระไตรปิฎก ที่นอกเหนือการฟังธรรมจากพระอริยสงฆ์ผู้เป็นตถาคตสาวก ซึ่งข้อบทตามหลักธรรมตั้งแต่ ข้อ ๑๑ ถึง ข้อ ๓๒ นั้น จะเป็นบาทฐานในกระบวนการคิดที่กำหนดรู้หมายจำให้ได้ “**ปริญญายุยา**” คือ “**ควรกำหนดรู้**” และ “**อภิญญายุยา**” คือ “**ควรรู้อย่าง**” นั่นคือ การศึกษา ค้นคว้า วิจัยธรรม วิเคราะห์ สังเคราะห์ หาข้อสรุป [อนุโลม-ปฏิโลม] จัดหมวดหมู่ หรือ จำแนกแจกธรรม เพื่อเป็นบทฐานการพัฒนาปัญญาในการเจริญวิปัสสนากัมมัญฐาน จนรวมถึงการบรรลุธรรมในความแตกฉานทางปัญญา “**ปฏิสัมภิทา ๔**” คือ ควรยิ่งในฐานะผู้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ นั่นคือ “**ปฏิสัมภิตัปปัตตะ**” ได้แก่ (๑) **อัตตปฏิสัมภิทา** -ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปริชาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล (๒) **สัมมปฏิสัมภิทา** -ปัญญาแตกฉานในธรรม ปริชาแจ้งในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ (๓) **นิรุกติปฏิสัมภิทา** -ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปริชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ และ (๔) **ปฎิภาณปฏิสัมภิทา** -ปัญญาแตกฉานในปฎิภาณ ปริชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้ สบเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์ เพราะฉะนั้น บุคคลที่ฝึกอบรมตนพัฒนามาดีแล้วย่อมตั้งอยู่ในธรรมด้วย ประกอบด้วยธรรมนั้นด้วย นั่นคือ “**สัมมัญญปฏิสังยุตตา**” ย่อมเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในพระธรรมด้วยสัมมาปฏิบัติอันยิ่งเช่นกัน จนมีปริชาสามารถล่วงถึง “**ความตรัสรู้สัมโพธิญาณ**” ได้โดยชอบที่ต่องพึ่งตนเอง รู้แจ้งเห็นจริงด้วยปัญญาตามที่เป็นจริงในที่สุด.

บทความที่ ๓๕ ประจำปี ๒๕๕๘ – อภิญญาธรรม-ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ควรรู้อย่าง

ตามขั้นตอนการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมในสมัยครั้งพุทธกาลนั้น คำว่า “สุตะ” มีนัยสำคัญมากอันเป็นคุณสมบัติของผู้รู้ ผู้คงแก่เรียน คือ มีสามารถในสุตะแห่งการสดับฟังพระธรรมหรือปัญญาจากผู้อื่น “ปรโตโมตะ” ซึ่งหมายถึงอริยบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตร องค์กรความรู้แห่งปัญญาที่เกิดขึ้นจากการสดับฟังดังกล่าวนี้ เรียกว่า “**สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ**” หมายถึง ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน หรือปัญญาสืบแต่ปรโตโมตะ การตั้งใจมุ่งมั่นในการฟังธรรมจึงเป็นทักษะการเรียนรู้ขั้นสูง คำว่า “**ญาณ**” คือ ความรู้ ความหยั่งรู้ ปรินิพพานที่ เป็นภาวะประกอบด้วย “**พหุสัจจะ**” (ข้อ ๒ ในนาถกรรมธรรม ๑๐ ข้อ ๓ ในเวสัชชากรรมธรรม ๕ ข้อ ๔ ในสัทธรรม ๗ ข้อ ๕ ในอริยทรัพย์ ๗) หมายถึง ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ความเป็นผู้ได้เรียนรู้อาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ ๕ คือ (๑) **พหุสุตฺตา** – ได้ยินได้ฟังมาก (๒) **ธตา** – ทรงจำไว้ได้ (๓) **วสทาปริจิตฺตา** – คล่องปาก (๔) **มนสานุเปกฺขิตา** – เจนใจ (๕) **ทิกฺกุณฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา** – ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือยังหมายถึง “**พหุสุต-พหุสุต**” คือ ผู้ได้ยินได้ฟังมามาก นั่นคือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก ผู้เล่าเรียนมาก ผู้ศึกษา มาก ผู้คงแก่เรียน ฉะนั้น การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมในสมัยโบราณนั้น ชื่อว่า “**มุขปาฐะ-มุขปาฐ**” หมายถึง “**บอกด้วยปาก**” คือ **การว่าปากเปล่า** หมายถึง **การสวด สาธยาย บอกกล่าว เล่าเรียน สืบทอดกันมา ด้วยปากต่อปากโดยตรง ไม่ใช่ตัวหนังสือ** ซึ่งเป็นวิธีครั้งโบราณ ในการรักษาคัมภีร์ให้เที่ยงตรงแม่นยำ [เช่น มีการกำกับ กำชับ ทบทวน และสอบทานกันต่อหน้าได้เต็มที่] เมื่อยังไม่มีแม่แบบที่จะพิมพ์ข้อความออกมาให้ตรงกันแน่นอนทั้งหมด และถือว่าการคัดลอกเป็นวิธีสืบทอดข้อความที่ไม่อาจไว้วางใจ เช่น ในมหาวงส์ว่า “**ภิกษุทั้งหลายผู้มีความรู้ความคิดกว้างขวาง ในกาลก่อน นำพระบาติแห่งพระไตรปิฎกและเมื่อรรรถกาแห่งพระไตรปิฎกนั้นมา โดยมุขปาฐะ**” ในภาษาไทย “**มุขปาฐะ**” มีความหมายเลื่อนลงมาในแง่ที่กลายเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยหนักแน่นหรือไม่ค่อยเป็นหลักฐาน หมายถึง ข้อความที่ท่องจำกันมาด้วยปากเปล่า ไม่ได้เขียนไว้ หรือเรื่องที่เล่าต่อปากกันมา แต่อย่าลืมว่า การพระไตรปิฎกนั้นถูกถ่ายทอดผ่านมาทางพระอริยสงฆ์เจ้า ไม่ใช่สมมติสงฆ์สามัญทั่วไป เพราะอย่างน้อยพระอริยสงฆ์เจ้าทั้งหลายนั้น คือ “**พระอรหันต์**” เท่านั้น ซึ่งเป็นผู้มีปัญญาแตกฉาน โดย “**ปฐิสัมภิตา ๔**” และอยู่ในฐานะที่เรียกว่า “**พหุสุต**” ฉะนั้น การศึกษาพระธรรมในสมัยก่อนจึงเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านจากครูบาอาจารย์ที่เป็น “**พระอรหันต์**” จึงทำให้ผู้เป็นศิษย์มีอยู่ในฐานะที่จะบรรลุถึงความ เป็นอริยบุคคลได้เร็วและถูกต้องอันเยี่ยม ที่ประกอบด้วย “**อนุตตรियะ ๖**” หมายถึง ภาวะอันยอดเยี่ยม สิ่งที่ยอดเยี่ยม ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ที่ดีแห่งอริยสาวก ดังนี้

- (๑) “**ทัสสนาอนุตตรियะ**” คือ **การเห็นอันเยี่ยม** ได้แก่ การเห็นพระตถาคต และตถาคตสาวก รวมถึงสิ่งทั้งหลายที่จะให้เกิดความเจริญงอกงามแห่งจิตใจ
- (๒) “**สวานาอนุตตรियะ**” คือ **การฟังอันเยี่ยม** ได้แก่ การสดับธรรมของพระตถาคต และตถาคตสาวก
- (๓) “**ลาภานาอนุตตรियะ**” คือ **การได้อันเยี่ยม** ได้แก่ การได้ศรัทธาในพระตถาคตและตถาคตสาวก หรือ การได้อริยทรัพย์

- (๔) “**ศึกษาอนุตตริยะ**” คือ การศึกษาอันเยี่ยม ได้แก่ การฝึกอบรมในอริศีล อริจิตต์ และอริปัญญา
- (๕) “**ปาริจริยานุตตริยะ**” คือ การบำเรออันเยี่ยม ได้แก่ การบำรุงรับใช้พระตถาคต และตถาคตสาวก
- (๖) “**อนุสสทานุตตริยะ**” คือ การระลึกอันเยี่ยม ได้แก่ การระลึกถึงพระตถาคต และตถาคตสาวก

โดยสรุป คือ “**การเห็น-การฟัง-การได้-การศึกษา-การช่วยรับใช้-และ-การรำลึก**” ที่จะนำไปเพื่อความบริสุทธิ์ ล่วงพ้น โสกะปริเทวะ ดับสูญทุกข์โทมนัส เพื่อการบรรลุอายุธรรม คือ ข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง หมายถึง “**อริยอัฏฐังคิกมรรค**” หรือ ภาวะอันจะถึงได้ด้วยข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ได้แก่ “**นิพพาน**” โดยทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ฉะนั้น ผู้ที่บุญวาสนาถึงข้อ “**อนุสสทานุตตริยะ**” คือ การระลึกอันเยี่ยม จึงเป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือความเห็นที่ถูกต้อง “**สัมมาทิฐิ**” ในพระสัจตถุศาสน์แห่งพระศาสดาด้วยปัจจัยทั้ง ๖ ดังนี้

- (๑) “**เอกัตถนิพพิทา**” คือ ความหน่ายสิ้นเชิงไม่หลงไหล
- (๒) “**วิราคะ**” คือ ความคลายกำหนดไม่ยึดติดโดยโลกุตตรมรรค
- (๓) “**นิโรธ**” คือ ความดับหมดกิเลสและทุกข์โดยโลกุตตรผล
- (๔) “**อุปสมะ**” คือ ความสงบสันติโดยฉานสมาบัติ
- (๕) “**อภิญญา**” คือ ความรู้ยิ่งความรู้ชัดแห่งวิชาโดยปัญญาญาณ
- (๖) “**สัมโพธิ**” คือ ความตรัสรู้โดยโพธิญาณแห่งปัญญาตรัสรู้ “**มัคคญาณ**”
- (๗) “**นิพพาน**” คือ การดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว

ฉะนั้น การสะสมองค์ความรู้แห่งพระธรรมตลอดเวลาที่ประกอบด้วย “**อนุตตริยะ ๖**” ที่เป็นไปตามพระสัจตถุศาสน์ทั้ง ๗ ประการ นั้น จึงเป็นปัจจัยในเบื้องต้นแห่งอริยมรรค ซึ่งหมายถึง “**ปรโตโมสะ-สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ**” หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าวิจัยในพระธรรมจากผู้รู้ที่เป็นพระอริยสงฆ์ แต่ในปัจจุบัน ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถค้นคว้าจากแหล่งความรู้ที่เป็นเอกสารในสื่อต่างๆ ได้ เช่น พระไตรปิฎก หรือหนังสือธรรมะ เป็นต้น การศึกษาหลักธรรมในพระไตรปิฎกจึงเป็นประสบการณ์อันเป็นทักษะการเรียนรู้ที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จในการบรรลุธรรมวิเศษ นั่นคือ “**โลกุตตรธรรม**” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาพระไตรปิฎกจากฉบับแปลเป็นภาษาไทย ที่ช่วยย่นย่อเวลาในการไปศึกษาภาษาบาลีสันสกฤต เพื่อไปศึกษาคัมภีร์ต้นฉบับ แต่คำศัพท์บัญญัติยังต้องใช้เป็นภาษาบาลีสันสกฤตเป็นหลัก เพื่อสื่อความหมายดั้งเดิมให้ถูกต้อง ก็ต้องพัฒนาทักษะด้านภาษาบาลีสันสกฤตไปเรื่อยๆ ซึ่งเป็นศัพท์ด้านวิชาการในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดปัญญาแตกฉานด้านภาษา นั่นคือ “**นिरुตติปฏิสัมภिता**” ด้วย ฉะนั้น ก็ไม่สามารถสื่อสารองค์ความรู้ได้อย่างถูกต้อง ไม่ส่งเสริมฐานะความเป็นผู้คงแก่เรียนได้ อนึ่ง การค้นคว้าเรียนรู้จากพระไตรปิฎกโดยตรงในบางส่วน จึงเป็นโอกาสดีที่จะได้เห็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ในพระธรรมที่ผ่านจากวิธีถ่ายทอดด้วย “**มุขปาฐะ-มุขบาฐ**” ที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ดังต่อไปนี้

๑. สุตมยญาณกถา

อรรถกถาวิชัยนุทเทศ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 167-176 FILE 68)

[๑] บัดนี้ ท่านปรารภนิทเทศวาร [คำจำแนกอธิบาย คำไขความ หรือ นิเทศ] มีอาทิว่า “กถํ โสดาวธาน
ปลญญา สุตมเย ญาณ” – ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว ชื่อว่า “สุตมยญาณ” คือ อย่างไร ดังนี้ ก็
เพื่อจะแสดงธรรมทั้งหลายที่รวบรวมไว้ด้วย อุทเทส [หรือ อุเทศ คือ ข้อที่ยกขึ้นแสดง] ตามที่ได้ยกขึ้นแสดง
แล้วเป็นประเภทๆไป

ในนิทเทศวารนั้น คำใดที่ท่านกล่าวไว้ว่า “โสดาวธาน ปลญญา สุตมเย ญาณ” – ปัญญาในการทรงจำธรรมที่
ได้ฟังมาแล้ว ชื่อว่า “สุตมยญาณ” ดังนี้ คำนี้เป็นคำถามเพื่อจะกล่าวแก้ด้วยตนเองว่า “สุตมยญาณ” นั้นเป็น
อย่างไร จริงอยู่ “ปุจฉา” –คำถาม มี ๕ อย่าง คือ

๑. “อทิฏฐุชตนาปุจฉา” –ถามเพื่อจะส่องความที่ยังไม่เห็น
๒. “ทิฏฐุสสังสนทนาปุจฉา” –ถามเพื่อจะเทียบเคียงสิ่งที่เห็นแล้ว
๓. “วิมตติเจตนาปุจฉา” –ถามเพื่อจะตัดความสงสัย
๔. “อนุมตติปุจฉา” –ถามเพื่อจะสอบสวนความรู้
๕. “กถตุกมยตนาปุจฉา” –ถามเพื่อจะตอบเอง

ความต่างกันแห่งปุจฉา ๕ อย่างนั้นมีดังต่อไปนี้

“อทิฏฐุชตนาปุจฉา” เป็นไฉน คือ บุคคลย่อมถามปัญหาเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็น เพื่อจะเปรียบเทียบ เพื่อจะ
ใคร่ครวญ เพื่อจะแจ่มแจ้ง เพื่อจะเปิดเผย ซึ่งลักษณะตามปกติอันเป็นนัยไม่เคยรู้ ยังไม่เคยเห็น ยังไม่เคย
เปรียบเทียบ ยังไม่เคยใคร่ครวญ ยังไม่เคยแจ่มแจ้ง ยังไม่เคยเปิดเผย ปุจฉานี้ ชื่อว่า “อทิฏฐุชตนาปุจฉา”

“ทิฏฐุสสังสนทนาปุจฉา” เป็นไฉน คือ บุคคลนั้นย่อมถามปัญหาถึงลักษณะตามปกติที่ตนเคยรู้แล้ว เคยเห็น
แล้ว เคยเปรียบเทียบแล้ว เคยใคร่ครวญแล้ว เคยแจ่มแจ้งแล้ว เคยเปิดเผยแล้ว เพื่อเทียบเคียงกับบัณฑิตเหล่า
อื่น ปุจฉานี้ ชื่อว่า “ทิฏฐุสสังสนทนาปุจฉา”

“วิมตติเจตนาปุจฉา” เป็นไฉน คือ บุคคลนั้นตามปกติเป็นผู้เล่นไปสู่ความสงสัย เป็นผู้เล่นไปสู่ความ
เคลือบแคลง เป็นผู้เล่นไปสู่ความเห็นอันเป็นเหมือนทาง ๒ แพร่ง ย่อมถามปัญหาเพื่อตัดความสงสัยว่า
อย่างนั้นหรือหนอ หรือมิใช่ออย่างนั้น อะไรหนอ ไรหนอแล ดังนี้ นี้ชื่อว่า “วิมตติเจตนาปุจฉา”

“อนุมติปุจฉา” คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามปัญหาตามความรู้ของภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสำคัญรูปร่างนั้นว่าเที่ยงหรือไม่เที่ยง” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่เที่ยงพระเจ้าข้าก็ตรัสถามต่อไปว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เป็นทุกข์พระเจ้าข้า ก็ตรัสถามต่อไปอีกว่า “สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ควรละหรือที่จะยึดถือคือเห็นตามว่า นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นอัตตา ตัวตนของเรา” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้อนั้นไม่สมควรเลยพระเจ้าข้า ดังนี้ ชื่อว่า “อนุมติปุจฉา”

“กถตุกัมมยาปุจฉา” เป็นไฉน คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยมีพระประสงค์จะแกเองว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายสติปัญญานเหล่านี้มี ๔ สติปัญญาน ๔ เป็นไฉน” ดังนี้ ชื่อว่า “กถตุกัมมยาปุจฉา”

ในบรรดาปุจฉาทั้ง ๕ เหล่านี้ ปุจฉานี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นกถตุกัมมยาปุจฉาของพระสารีบุตรเถระ บัดนี้ ท่านได้กล่าววิสัยขุทเทส อุทเทสที่ตั้งไว้เพื่อจะแก้ ๑๖ ประการมี อาทิว่า ปัญญาเป็นเครื่องทรงจำธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว คือเครื่องรู้ซึ่งธรรมที่สดับมาแล้วนั้นว่า “**ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ควรรู้อย่าง**” ดังนี้ ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**” ตามกถตุกัมมยาปุจฉาที่ยกขึ้นตั้งไว้ในเบื้องต้น

บรรดาคำเหล่านี้ ปาฐเสสสะ คือ พระบาลีว่า “**เทสยนุตตสฺส**” –ของผู้แสดงอยู่ ของคำว่า “**อิเม ชมฺมา อภิญญฺเวยฺยา**” –**ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ควรรู้อย่าง ดังนี้หาย**ไป อธิบายว่า **สุตะความรู้ที่ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว** ชื่อว่า “**โสดาวธาน**” ตามนัยที่ได้กล่าวไว้แล้วในก่อนของพระศาสดาหรือของเพื่อนพรหมจรรย์ผู้ควรเคารพ แสดงอยู่ ซึ่งธรรมว่าธรรมทั้งหลายเหล่านี้ อันพระโยคินบุคคลควรรู้อย่าง ดังนี้

ปัญญาเป็นเครื่องรู้ “**โสดาวธาน**” นั้น คือ ปัญญาเป็นเครื่องรู้สุตะนั้น ได้แก่ ปัญญาอันทำการกำหนดรู้ซึ่งปริยาย ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**”

[คำว่า “**สุตะ**” หมายถึง “**สิ่งสดับ**” สิ่งที่ได้ฟังมา สิ่งที่ได้ยินได้ฟัง ความรู้จากการเล่าเรียนหรือรับถ่ายทอดจากผู้อื่น ข้อมูลความรู้จากการอ่านการฟังบอกเล่าถ่ายทอด อันหมายถึง “**ปรโตโมสสะ**” สำหรับผู้ศึกษาปฏิบัติ “**สุตะ**” หมายถึง ความรู้ที่ได้เล่าเรียนสดับฟังธรรม ความรู้ในพระธรรมวินัย ความรู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า “**นวัคคัสตฺตคฺคาสน์**” หรือ “**ปริยัติ**” สุตะเป็นคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งของผู้ที่จะเจริญองงาม ไม่ว่าจะ เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต โดยเป็นเหตุปัจจัยให้ได้ปัญญา ที่เป็นเบื้องต้นหรือเป็นฐานของพรหมจรรย์ และเป็นเครื่องเจริญปัญญาให้พัฒนาจนไพบูลย์บริบูรณ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้เป็นผู้มีสุตะมาก นั่นคือ เป็นพหูสูต หรือ มีพหุสัจจะ และ เป็นผู้เข้าถึงโดยสุตะ]

คำว่า “**ตัมปะขานนา**” –เป็นเครื่องรู้ซึ่งสุตะนั้น เป็นฉันทวิภูติปัฏฐกมาส [คำสมาส] วิเคราะห์ว่า “**ตสฺส ปะขานนา**” –เป็นเครื่องรู้ซึ่งสุตะนั้น อีกอย่างหนึ่ง เป็นทุกิยาวิภคติ [การแจกศัพท์ท้ายคำที่ ๒ ส่วนคำแรกคือ ปฐมา วิภคติ แต่ถ้ายังแจกต่อไปอีก เรียกว่า ฉันทวิภคติ] ด้วยสามารถแห่งวิภคติวิปาส [การเปลี่ยนแจกคำกรณิพิเศษ] ว่า “**ตัม ปะขานนา**” ดังนี้

[หมายเหตุ:— คำว่า “วิภัติ” –*Suffix* หมายถึง วิธีไวยากรณ์ภาษาบาลีและสันสกฤต สำหรับแจกศัพท์โดยเปลี่ยนท้ายคำให้มีรูปต่างๆ กันเพื่อบอก *การก* และ *กาล* เป็นต้น เช่นคำนาม *โล โก* –ว่าโลก *โลก* –ซึ่งโลก *โลกา* –จากโลก *โลก* –ในโลก คำกิริยา เช่น *นมติ* –ข่มน้อม *นมตุ* –จงน้อม *นมิ* –น้อมแล้ว เป็นต้น ยกตัวอย่างอีก คำสมาส เช่น คำว่า *พบุ โธ มารสฺส* –ด้วยเครื่องผูกของมาร อีกอย่างหนึ่ง *มารสฺส* –ถูกผูกมัดไว้ ด้วยกิเลสมาร เป็นฉันทวิภัติ ใช้ในอรรถของตติยวิภัติ หรือ บทว่า *อกินิทาโร* เป็นปฐมวิภัติ ลงในอรรถแห่งฉันทวิภัติ คือ *อกินิทารสฺส* –แห่งความน้อมไป หรือ บทว่า *อหฺมตฺติกสฺส อุปาทาย* –อาศัยชั้นบัญญัติภายใน บทว่า *อหฺมตฺติกสฺส* นี้เป็นฉันทวิภัติลงในอรรถแห่งตติยวิภัติ]

ก็คำว่า “**อภิญฺเญยฺยา**” –**ควรรู้อย่างยิ่ง** ความว่า ควรรู้อย่างสามารถแห่งการรู้อันมีลักษณะ คือด้วยอาการแห่งปัญญาในมหากุศลญาณสัมปยุตจิต

คำว่า “**ปริญฺเญยฺยา**” –**ควรกำหนดรู้** ความว่า ควรรอบรู้ด้วยสามารถแห่งการรู้อันมีลักษณะ และด้วยสามารถแห่งการยังกิจให้สำเร็จ

คำว่า “**ภาเวตฺตพฺพา**” –**ควรอบรม** ความว่า ควรเจริญ

คำว่า “**สจฺจนิกตพฺพา**” –**ควรทำให้แจ้ง** ความว่า ควรทำให้ประจักษ์ ก็การทำให้แจ้งมี ๒ อย่างคือ การทำให้แจ้งด้วยการได้เฉพาะ ๑ การทำให้แจ้งด้วยการทำให้เป็นอารมณ์ ๑

ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ใด “**จัดจำแนกเข้าฝ่ายเสื่อม**” กล่าวคือเป็นไปในฝ่ายแห่งความเสื่อมด้วยสามารถแห่งการกำริบขึ้นแห่งธรรมอันเป็นข้าศึก ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น จึงชื่อว่า “**หानภากิยา**” –**อันเป็นส่วนแห่งความเสื่อม**

ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ใด “**จัดจำแนกเข้าในฝ่ายดำรงอยู่**” กล่าวคือตั้งอยู่ ด้วยสามารถแห่งการตั้งมั่นแห่งสติตามสมควรแก่ธรรมนั้น ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น จึงชื่อว่า “**ฐิตภากิยา**” –**อันเป็นส่วนแห่งการดำรงอยู่**

ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ใด จัดจำแนกเข้าในฝ่ายคุณวิเศษด้วยสามารถแห่งการบรรลุคุณพิเศษในเบื้องต้น ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นจึงชื่อว่า “**วิเสสภากิยา**” –**อันเป็นส่วนแห่งคุณพิเศษ**

ธรรมใด ข่อมชำแรก ข่อมทำลาย กอง โลกะ โทสะ โมหะ ซึ่งยังไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย ฉะนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า “**นิพเพช**” –**ผู้ทำลาย คือ อริยมรรค**

ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ใด ข่อมจัดจำแนกเข้าในฝ่ายทำลายนั้น ด้วยสามารถแห่งการตั้งขึ้นแห่งสัญญามนสิการอันสหระคด้วยนิพพิทา – ความเบื่อหน่าย ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น จึงชื่อว่า “**นิพเพชภากิยา**” – **อันเป็นส่วนแห่งความเบื่อหน่าย**

คำว่า “สัพเพ สงฺขารา” –สังขารทั้งปวง ได้แก่ ธรรมอันเป็นไปกับด้วยปัจจัยทั้งปวง ก็ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า “สังขตธรรม” –ธรรมอันมีปัจจัยปรุงแต่งแล้ว ธรรมเหล่าใดอันปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่งขึ้น ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า “สังขาร” สังขารเหล่านั้นนั้นแหละ ท่านกล่าวให้แปลกออกไปว่า “สังขตะ” เพราะถูกปัจจัยทั้งหลายกระทำขึ้น รูปธรรมและอรูปธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ในอรรถกถาท่านกล่าวว่า “อภิสังขตสังขาร” เพราะเกิดแต่กรรม แม้อภิสังขตสังขารเหล่านั้น ก็ย่อมสงเคราะห์เข้าใน “สังขตสังขาร” คุณในคำเป็นต้นว่า “อนิจจา วต สงฺขารา” –สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ดังนี้

สังขารทั้งหลาย องค์กรรมได้แก่กุศลอกุศลเจตนาในภูมิ ๓ มี “อวิชชา” เป็นปัจจัย มาแล้วในคำเป็นต้นว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษบุคคลนี้ ตกอยู่ในอำนาจอวิชชา ย่อมตกแต่งสังขารอันเป็นบุญแต่บาป ดังนี้” ชื่อว่า อภิสังขรณกสังขาร”

ความเพียรอันเป็นไปทางกายและทางใจ มาในคำเป็นต้นว่าคติแห่งอภิสังขารมีอยู่เท่าใด ก็ไปเท่านั้น เหมือนกับถูกตรึงตั้งอยู่ ดังนี้ ชื่อว่า “ปโยคาสังขาร”

“วิตกวิจาร์” ปรุงแต่งวาทา มาแล้วในคำเป็นต้นว่า ดูก่อนวิสาขะอุบาสกผู้มีอายุ เมื่อภิกษุเข้าสัญญาเวทียัตนิโรธ วิจิตสังขารดับก่อนแต่นั้น กายสังขารดับ ต่อไปจิตสังขารจึงดับ ฉะนั้น จึงชื่อว่า “วจิตสังขาร”

“อัสสาสะปัสสาสะ” –ลมหายใจเข้าออก ย่อมตกแต่งกาย ฉะนั้น จึงชื่อว่า “กายสังขาร”

“สัญญาด้วย- เวทนาด้วย” ย่อมตกแต่งจิต ฉะนั้น จึงชื่อว่า “จิตตสังขาร”

แต่ในที่นี้ ท่านประสงค์เอา “สังขตสังขาร”

ชื่อว่า “อนิจจา” –ไม่เที่ยง เพราะอรรถว่า มีแล้วกลับไม่มี

ชื่อว่า “ทุกขา” –เป็นทุกข์ เพราะอรรถว่า เบียดเบียน

คำว่า “สัพเพ ธมฺมา” –ธรรมทั้งปวง ท่านกล่าวรวมเอาพระนิพพานเข้าไว้ด้วย

ชื่อว่า “อนัตตา” เพราะอรรถว่า ไม่เป็นไปในอำนาจ

ในเมื่อควรจะกล่าวว่า “ทุกขสมุทโย ทุกขนิโรธ” ดังนี้ ท่านก็ทำให้เป็นลึงคิวิปลาเสียวว่า “ทุกขสมุทโย ทุกขนิโรธ” ดังนี้ คุณในคำเป็นต้นว่า “อิทํ ทุกฺขํ อริยสัจจํ” ดังนี้ แต่พระอริยะเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมแทงตลอด ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “อริยสัจจานิ” – อริยสัจจ์ทั้งหลาย ดังนี้

ชื่อว่า “อริยสัจจ” เพราะเป็นสัจจะของพระอริยะเจ้าคุณดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสัจจ ๔ เหล่านี้ ๆ๑๗ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสัจจ ๔ เหล่านี้แล พระอริยะเจ้าทั้งหลายย่อมแทงตลอด เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า อริยสัจจ”

ชื่อว่า “อริยสัจ” เพราะสำเร็จความเป็นอริยะ เพราะตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอริยสัจทั้งหลายเหล่านั้น คุณดั่งที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“พระตถาคตเป็นพระอริยะในโลก พร้อมทั้งเทวโลก ฯลฯ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า
อริยสัจ”

และชื่อว่า “อริยสัจ” เพราะเป็นสัจจะอันประเสริฐ คุณดั่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า
“ตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอริยสัจ ๔ เหล่านี้แล ตาม
ความเป็นจริง เพราะฉะนั้นบัณฑิต จึงเรียกว่า อริยะ”

คำว่า “อริยานิ” –อันประเสริฐ คือ ไม่ผิดเพี้ยน อธิบายว่า ไม่หลอกลวง คุณดั่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า
“คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ เหล่านี้แล เป็นของจริงแท้ ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้น จึง
เรียกว่า อริยสัจ”

คำว่า “สัจจานิ” –สัจจะทั้งหลาย ความว่า หากจะถามว่า อะไรเป็นอรรถของสัจจะเล่า ก็มีคำตอบว่า ธรรมใด
ไม่วิปริตคุณดั่งมายาเป็นธรรมที่ทำให้เข้าใจผิดพลาด คุณยับแฉกเป็นคุณตัวตนด้วยการคาดคะเนเอาของพวก
เดียงสีย์หาสภาวะมิได้ ย่อมปรากฏแก่ผู้พิจารณาด้วยปัญญาจักขุ ธรรมเป็นแล เป็นโคจรของอริยญาณ โดย
ประการแห่ง “สันติ” – ความสงบ และ “นียยาน” – การนำออก จากแดนเกิดแห่งความลำบาก และ โดยความ
เป็นจริงอันไม่วิปริต ความเป็นจริง คือ ความแท้ความไม่วิปริตนี้ ฟังทราบว่าเป็นอรรถของสัจจะ คุณ
ลักษณะแห่งไฟ และคุณปกติของโลก

ความพิสดาร คุณดั่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ เป็นของ
จริงแท้ ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น”

อีกอย่างหนึ่ง

“ทุกข์เป็นของทำให้ลำบาก นอกจากทุกข์ไม่มีสิ่งใดทำให้ลำบาก สิ่งนี้จึงเรียกว่าสัจจะ เพราะนิยามว่าทำให้
ลำบาก เว้นจากสิ่งนั้นเสียแล้วทุกข์ไม่มีมาจากสิ่งอื่น ด้วยเหตุที่สิ่งนั้นเป็นเหตุแห่งทุกข์โดยแน่นอน จึงเรียก
สิ่งนั้นว่าวิสัจฉิกา คือตัดหน้าว่าเป็นสัจจะ ความสงบอันจากพระนิพพานไม่มี เพราะฉะนั้น ความดับทุกข์จึง
เป็นความจริง ด้วยเหตุที่พระนิพพานนั้นเป็นความดับทุกข์อย่างแน่นอน ทางนำออกนอกจากอริยมรรคไม่มี
เพราะฉะนั้น อริยมรรคจึงเป็นความจริง เพราะเป็นความนำออกอย่างแท้จริง เพราะเหตุนี้ บัณฑิตทั้งหลาย
จึงได้กล่าวว่ ความเป็นจริงอันไม่วิปลาจากความจริง ในธรรมแม้ทั้ง ๔ มีทุกข์ เป็นต้น ว่าเป็นอรรถแห่ง
สัจจะเป็นพิเศษ” ดังนี้

ก็ “สัจจะ” ศัพท์นี้

- (๑) ข่อมปรากฏในอรรถเป็นอนึ่ง คือ ข่อมปรากฏในอรรถว่า “วาจาสัจจะ” ได้ในคำเป็นต้นว่า บุคคล ฟังกถาวความจริง ไม่ฟังโกธ ดั่งนี้
- (๒) ข่อมปรากฏในอรรถว่า “วิริยสัจจะ” ได้ในคำเป็นต้นว่า และสมณพราหมณ์ทั้งหลายตั้งอยู่แล้วใน สัจจะ ดั่งนี้
- (๓) ข่อมปรากฏในอรรถว่า “ทิฏฐิสัจจะ” ได้ในคำเป็นต้นว่า พวกมีทิฏฐิต่างกัน ข่อมกล่าวสัจจะว่าสิ่ง นี้แหละของจริง พวกนั้นจะเรียกว่าเป็นผู้ฉลาดเหมือนกันหมดหรืออย่างไร ดั่งนี้
- (๔) ข่อมปรากฏในอรรถว่า “ปรมัตตสัจจะ” คือ นิพพาน และมรรคในคำเป็นต้นว่า สัจจะมีเพียงอย่าง เดียว สัจจะที่ ๒ ไม่มี ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้รู้ได้เดียวกัน
- (๕) ข่อมปรากฏใน “อริยสัจจ” ในคำเป็นต้นว่า สัจจะ ๔ เป็นกุศลเท่าไร เป็นอกุศลเท่าไร ดั่งนี้

แม้ในที่นี้ “สัจจะ” ศัพท์นี้นั้น ข่อมเป็นไปในอรรถว่า “อริยสัจจ” ฉะนั้นแล

อรรถกถาพรรณนาแห่งวิสันุทเทศ

อันท่านสงเคราะห์แล้วในนิทเทศวาระ จบ -----

อภิญาญยนิทเทศ

โดยนัยอรรถใน คำว่า “อภิญาญยธรรม” หมายถึง *ธรรมควรรู้อย่าง* หรือ “กถ อิม ธมฺมา อภิญาญย” – *ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ควรรู้อย่าง* ซึ่งจะกลายเป็น “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” ทั้งในวิปัสสนาภูมิ อันเป็นปัญญา อริยะ ได้แก่ *ภาวนามยปัญญา* และนอกวิปัสสนาภูมิ อันเป็นปัญญาสามัญ ได้แก่ *จินตามยปัญญา* กับ *สุตมยปัญญา* ในความเป็นจริงนั้น บุคคลย่อมเกิดปัญญาความรู้ซัดจากการศึกษาเรียนรู้ค้นคว้าจากผู้รู้ [ปรโตโฆสะ] ซึ่งผ่านวิธีบอกด้วยปากเปล่า คือ “มุขปาฐะ” ซึ่งใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในพระธรรมครั้นสมัยพุทธกาล การรักษาคำความรู้ คือ “สัจจะ-อริยสัจจธรรม” จึงเป็นเรื่องสำคัญในความก้าวหน้าแห่งการปฏิบัติธรรม ฉะนั้น “ความจำ” จึงเป็นปัจจัยสำคัญ เช่น ความเข้าใจจำได้แม่นยำถูกต้อง และสามารถขบได้ด้วย ทฤษฎีหรือหลักธรรม ดังนั้น “อภิญาญยธรรม” จึงเป็นองค์ความรู้ที่ควรเข้าใจอย่างถูกต้องในเบื้องต้น เป็น หลักธรรมที่รู้อย่างจริงจัง ก่อนก้าวสู่ภูมิธรรมในขั้นสูงขึ้นไป (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทา มรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 177ก -249 FILE 68) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

[๒] ปัญญาอันเป็นเครื่องทรงจำธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว คือ เป็นเครื่องรู้อรรถซึ่งธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า ธรรมเหล่านี้ *ควรรู้อย่าง* เรียกว่า “สุตมยญาณ” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“ธรรม ๒” ควรรู้อย่าง คือ “ธาตุ ๒” ดั่งนี้

(๑) สังขตธาตุ

(๒) อสังขตธาตุ

“ธรรม ๓” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “ธาตุ ๓” ดังนี้

- (๑) กามธาตุ
- (๒) รูปธาตุ
- (๓) อรูปธาตุ

“ธรรม ๔” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “อาหาร ๔” ทำให้สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ ดังนี้

- (๑) กาวีฬการอาหาร –อาหารคือคำข้าว เป็นอาหารหยาบหรือละเอียด
- (๒) ผัสสอาหาร –อาหารคือผัสสะ
- (๓) มโนสัญเจตนาอาหาร –อาหารคือเจตนา
- (๔) วิญญาณาหาร –อาหารคือวิญญาณ

“ธรรม ๕” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “อริยสัจจ์ ๔” ดังนี้

- (๑) ทุกขอริยสัจจ์
- (๒) ทุกขสมุททยอริยสัจจ์
- (๓) ทุกขนิโรธอริยสัจจ์
- (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์

“ธรรม ๕” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “วิมุตตายนะ ๕” ดังนี้

- (๑) การสดับธรรมเทศนาที่ผู้อื่นแสดงเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน
- (๒) การแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาแล้วเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น
- (๓) การสาธยายธรรมที่ตนได้สดับมาแล้ว
- (๔) การตรึกถึงธรรมตามที่ได้สดับมาแล้วด้วยใจ
- (๕) อารมณ์อันสมควรแก่สมถกรรมฐาน ๔๐ มี กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ เป็นต้น

“ธรรม ๖” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “อนุตตรियะ ๖” สภาวะอันยอดเยี่ยม ดังนี้

- (๑) ทสฺสนานุตรियะ –การเห็นอันประเสริฐ
- (๒) สวานานุตรियะ –การฟังอันประเสริฐ
- (๓) ทาถานุตรियะ –การได้อันประเสริฐ
- (๔) สิกขานุตรियะ –การศึกษาอันประเสริฐ
- (๕) ปาจริยานุตรियะ –การบำรุงอันประเสริฐ
- (๖) อนุสฺตानุตรियะ –อนุสติอันประเสริฐ

“ธรรม ๗” ควรรู้อย่างยิ่ง คือ “นิททสวัตถุ ๗” –เหตุที่พระเจ้ามหาสมณนิพพานแล้วไม่ปฏิบัติอีกต่อไป ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการสมาทานศึกษาและเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการสมาทานศึกษา
- (๒) เป็นผู้ได้รับความยินดีอย่างแรงกล้าในการไคร่ครวญธรรมและเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการไคร่ครวญธรรมต่อไป

- (๑) เป็นผู้ยินดีอย่างแรงกล้าในการกำจัดความอยาก และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไป ในการกำจัดความอยากต่อไป
- (๔) เป็นผู้มีความยินดีอย่างแรงกล้าในการหลีกเร้น และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการหลีกเร้นต่อไป
- (๕) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการเริ่มความเพียร และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการเริ่มความเพียรต่อไป
- (๖) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในความเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตัว และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตัวต่อไป
- (๗) เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการแทงตลอดด้วยทฤษฎี และเป็นผู้มีความรักอันไม่ปราศจากไปในการแทงตลอดด้วยทฤษฎี ต่อไป

“ธรรม ๘” ควรรู้อย่าง คือ “อภิภายตนะ ๘” – อารมณ์แห่งญาณอันฉะนิชคณผู้ครอบงำไว้ ได้แก่

- (๑) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกเล็กน้อย มีวรรณะดีและทรมครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น
- (๒) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกไม่มีประมาณ มีวรรณะดีและทรมครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น
- (๓) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกเล็กน้อย มีวรรณะดีและทรมครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น
- (๔) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกไม่มีประมาณ มีวรรณะดีและทรมครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น
- (๕) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว ดอกผักตบอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว หรือว่าผู้ที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว แม้ฉันใด ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเขียว มีวรรณะเขียว เขียวล้วน มีรังสีเขียว ฉันนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ เรา รู้ เรา เห็น
- (๖) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง ดอกกรรณิกาอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง หรือว่าผู้ที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสอง เกลี้ยงเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง แม้ฉันใด ผู้ใดมีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันเหลือง มีวรรณะเหลือง เหลืองล้วน มีรังสีเหลือง ฉันนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เรา รู้ เรา เห็น

- (๑) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณะแดง แดงล้วน มีรังสีแดง ดอกหงอนไก่อันแดง มีวรรณะแดงแดงล้วน มีรังสีแดง หรือว่า ผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสองเกลี้ยงแดง มีวรรณะแดงแดงล้วน มีรังสีแดง แม้ฉันทิ ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันแดง มีวรรณะแดง แดงล้วน มีรังสีแดง ฉันทินั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราผู้ เราเห็น
- (๒) ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว ดาวประกายพรึกอันขาว มีวรรณะขาวขาวล้วน มีรังสีขาว หรือว่า ผ้าที่กำเนิดในเมืองพาราณสี มีส่วนทั้งสองเกลี้ยงขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว แม้ฉันทิ ผู้หนึ่ง มีความสำคัญในรูปภายใน เห็นรูปภายนอกอันขาว มีวรรณะขาว ขาวล้วน มีรังสีขาว ฉันทินั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราผู้ เราเห็น

“ธรรม ๕” ควรรู้อย่าง คือ “อนุปฺพวิหาร ๕” ได้แก่ รูปมาน ๔ รูปมาน ๔ สัจญญาเวทิตนโรธ-นโรธสมาบัติ ๑ ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าปฐมมาน สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย มีวิตกวิจารณ์ มีปีติสุขอันเกิดแต่เวกอยู่
- (๒) ภิกษุ เพราะระงับวิตกวิจารณ์ได้ ก็เข้าทุติยมาน อันเป็นความผ่อนคลายแห่งใจในมีอารมณ์เป็นเอโกทิภาพ-ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีปีติ สุข อันเกิดแต่สมาธิอยู่
- (๓) ภิกษุ เข้าตติยมานอันปราศจากปีติอยู่ด้วยอุเบกขา สติ สัมปชัญญะเสวยสุขทางกายซึ่งพระอรหะทั้งหลายเรียกว่า เป็นผู้มึอุเบกขา มีสติ มีธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขดังนี้
- (๔) ภิกษุ เพราะละสุขและทุกข์ดับโสมนัสโทมนัสในก่อนเสียได้ จึงเข้าจตุตถมานอันไม่มีทุกข์และสุข บริสุทธิตัวด้วยอุเบกขาและสติอยู่
- (๕) ภิกษุ เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่ใส่ใจนานัตตสัญญาได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากาสนัญญาตนะด้วยบริกรรมว่า “อนนฺโต อากาโส” – อากาศไม่มีที่สุดอยู่
- (๖) ภิกษุ ก้าวล่วงอากาสนัญญาตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าวิญญาณัญญาตนะด้วยบริกรรมว่า “อนนฺตํ วิญญาณํ” – วิญญาณไม่มีที่สุดอยู่
- (๗) ภิกษุ ก้าวล่วงวิญญาณัญญาตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากิญจัญญาตนะด้วยบริกรรมว่า “นตฺถิ กิลฺลิจิ” – นิดหนึ่งหน้อยหนึ่งไม่มีอยู่
- (๘) ภิกษุ ก้าวล่วงอากิญจัญญาตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าเนวสัจญยานาสัจญญาตนะอยู่
- (๙) ภิกษุ ก้าวล่วงเนวสัจญยานาสัจญญาตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าสัจญญาเวทิตนโรธอยู่

“ธรรม ๑๐” ควรรู้อย่าง คือ “นิชชรวัตถุ ๑๐” – เหตุกำจัด “มิจฉัตตะ ๑๐” สภาวะที่ผิด ด้วย “สัมมัตตะ ๑๐” สภาวะที่ถูก ดังนี้

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฎฐิของผู้มีสัมมาทิฎฐิ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาทิฎฐิเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาทิฎฐินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย. และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาทิฎฐิเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๒) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาสังกัปปะของผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาสังกัปปะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสังกัปปะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาสังกัปปะเป็นปัจจัยก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๓) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาวาจาของผู้มีสัมมาวาจา ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาวาจาเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาวาจานั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมอันเป็นอเนกมีสัมมาวาจาเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๔) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉากัมมันตะของผู้มีสัมมากัมมันตะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉากัมมันตะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมากัมมันตะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมากัมมันตะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๕) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาอาชีวะของผู้มีสัมมาอาชีวะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาอาชีวะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาอาชีวะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาอาชีวะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๖) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาวายามะของผู้มีสัมมาวายามะ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาวายามะเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาวายามะนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาวายามะเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๗) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาสติของผู้มีสัมมาสติ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกมีมิจฉาสติเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มีสัมมาสตินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอเนกมีสัมมาสติเป็นปัจจัย ก็ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่
- (๘) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิจฉาสมาธิของผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็นอเนกเหล่าใด มีมิจฉาสมาธิเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้

มีสัมมาสมาธินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนกมีสัมมาสมาธิเป็นปัจจัย ก็
ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่

(๕) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉลาดาณของผู้มีสัมมาญาณ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามกเป็น
อนกเหล่าใด มิฉลาดาณเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มี
สัมมาญาณนั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนกมีสัมมาญาณเป็นปัจจัย ก็ย่อม
ถึงซึ่งความเจริญเต็มที่

(๑๐) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิฉลาดาณของผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมเสื่อมลง อกุศลธรรมอันลามก
เป็นอนกเหล่าใด มิฉลาดาณเป็นปัจจัย ย่อมเกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายเหล่านั้นของผู้มี
สัมมาวิมุตตินั้น ก็ย่อมเสื่อมลงด้วย และกุศลธรรมเป็นอนกมีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ก็
ย่อมถึงซึ่งความเจริญเต็มที่

[๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย “**ธรรมชาติทั้งปวง**” [สรรพสิ่งทั้งหลาย] ควรรู้อย่าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมชาติ
ทั้งปวงควรรู้อย่าง ดังนี้

“อายตนะ ๑๒-วิญญาณ ๖-สัมผัส ๖-เวทนา ๓”

(๑) ตา รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
จักขุสัมผัสเป็นปัจจัย [แต่ละอย่าง ๆ] ควรรู้อย่าง

(๒) หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ
โสตสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

(๓) จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

(๔) ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ ชิวหาสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

(๕) กาย โผฏฐัพพะ กายวิญญาณ กายสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่
เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่าง

(๖) ใจ ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ อทุกขมสุขเวทนา ที่
เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ควรรู้อย่างทุกอย่าง

“**ธรรมารมณฺ์**” มี ๑๒ ประเภท คือ จิตและเจตสิกรับอารมณ์โดยแน่นอนมีอารมณ์ ๑๒ ประเภท ได้แก่

(๑) **กามอารมณ์** = กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘

(๒) **มหัคคตอารมณ์** = มหัคคตจิต ๒๗ เจตสิก ๑๕

(๓) **นิพพานอารมณ์** = นิพพาน

(๔) **นามอารมณ์** = จิต เจตสิก นิพพาน

(๕) **รูปอารมณ์** = รูป ๒๘

- (๖) ปัจจุบันอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๗) อดีตอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๘) กาลวิมุตติอารมณ์ = นิพพาน ปัญญา
- (๙) ปัญญาอารมณ์ = อตถปัญญา สัททปัญญา
- (๑๐) ปรมาตถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป นิพพาน
- (๑๑) อัสนัตถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป
- (๑๒) พหิทถอารมณ์ = จิต เจตสิก รูป นิพพาน ปัญญา

- [๔] (๑) “ขันธ ๕” = รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
- (๒) “อายตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ” = จักขุ โสตตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ
- (๓) “อายตนะภายนอก ๖-อารมณ์ ๖” = รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ ธรรมารมณ์
- (๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโน
วิญญาณ
- (๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส
- (๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสส
ชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โสภณูปะสัญญา ธรรมสัญญา
- (๘) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โสภณูปะสัญญาเจตนา
ธรรมสัญญาเจตนา
- (๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณูปะตัณหา ธรรมตัณหา
- (๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โสภณูปะวิตก ธรรมวิตก
- (๑๑) “วิจาร์ ๖” = รูปวิจาร์ สัททวิจาร์ คันธวิจาร์ รสวิจาร์ โสภณูปะวิจาร์ ธรรมวิจาร์ ควรรู้อย่าง

[๕] “ธาตุกัมมัญฐาน” = ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ปฐวีกสิณ อาโป
กสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากาศกสิณ วิญญาณกสิณ ควรรู้อย่าง
ทุกอย่าง

[๖] “อาการ ๓๒-วัตติงสาการ” = ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ
พังศืด ไต ปอด ไข้อยู่ ไข้อยู่ อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน
น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร สมอสังขาร ควรรู้อย่าง

- [๗] (๑) “อายตนะ ๑๒” = จักขวายตนะ รูปายตนะ โสตตยตนะ สัททตยตนะ ฆานายตนะ คันธตยตนะ
ชิวหายตนะ รสยตนะ กายตนะ โสภณูปะตยตนะ มนตยตนะ ธรรมตยตนะ
- (๒) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตธาตุ สัททธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ

คันธธาตุ ฆานวิญญาธาตุ ชีวหาธาตุ รสธาตุ ชีวหาวิญญาธาตุ กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กาย
วิญญาธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาธาตุ

- (๑) “อินทรีย์ ๒๒” = จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ ชิวิตินทรีย์
อิตถินทรีย์ ปุริสินทรีย์ สุนินทรีย์ ทุกจินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเบกจินทรีย์
สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญัตตัญญูสามิตินทรีย์ [อินทรีย์ของ
ผู้ปฏิบัติด้วยมโนการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของโศคาปัตติมรรคญาณ] อัญญ
ินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้รู้จตุสัจธรรมด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โศคา
ปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] อัญญาตาวินทรีย์ [อินทรีย์ของพระเจ้านาสพผู้รู้จบแล้ว อินทรีย์นี้เป็น
ชื่อของอรหัตผลญาณ] ควรรู้อย่าง

[๘] (๑) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ

(๒) “ภพ ๘” = กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัตถุภพ อสัตถุภพ เนวสัตถุภวานาสัตถุภพ เอกโวการภพ
จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ

(๓) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ควรรู้อย่าง

[๙] (๑) “อัปปมัญญา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ

(๒) “อรุปสมบัติ ๔” = อากาसानัญญาตนสมาบัติ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ อากิญจัญญาตนส
มาบัติ เนวสัตถุภวานาสัตถุญาตนสมาบัติ

(๓) “ปฏิจจนุปบาท ๑๒” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา] = อวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป
สพายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ ควรรู้อย่าง

สังนิทเทศ

ว่าด้วยอริยสังขารมเบื้องต้น

ในการพิจารณาธรรมทั้งหลายในหัวข้อธรรมของ บทว่า “สังนิทเทศ” นี้ ให้พิจารณาจากข้อ [๔] คำเริ่มต้น คือ “รูป” ใน “ชั้น ๕” จนถึงข้อ [๕] คำสุดท้าย คือ “ชรามรณะ” ใน “ปัจจุสมุปบาท ๑๒” ได้แก่ (๑) ชั้น ๕ (๒) อายตนะภายใน ๖-อินทรี ๖-สพายตนะ (๓) อายตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖ (๔) วิญญาณ ๖ (๕) ผัสสะ ๖ (๖) เวทนา ๖ (๗) สัญญา ๖ (๘) เจตนา ๖ (๙) ตัณหา ๖ (๑๐) วิตก ๖ (๑๑) วิจารณ์ ๖ (๑๒) ธาตุ กัมมัญฐาน (๑๓) อากาโร ๓๒-ทวัตติงสากาโร (๑๔) อายตนะ ๑๒ (๑๕) ธาตุ ๑๘ (๑๖) อินทรี ๒๒ (๑๗) ธาตุ ๓ (๑๘) กพ ๕ (๑๙) ฌาน ๔ (๒๐) อัปมัณญา ๔ (๒๑) อรูปสมาบัติ ๔ (๒๒) ปัจจุสมุปบาท ๑๒ ดังรายละเอียดในหัวข้อธรรมบทว่า “อภิญเญยนิทเทศ” โดยให้ปริวัฏฏ์ไปสาระเนื้อหาตามหัวข้อธรรมในแต่ละข้อ ซึ่งจะละข้อความด้วย (๑) ... หรือ (๒) ฯลฯ (พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 250-258 FILE 68) อนึ่ง หลักพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ คือ ภาษาที่ใช้เขียนบรรยายนั้น เป็นความนึกคิดในใจที่พิจารณาไตร่ตรองธรรมทั้งหลายที่กล่าวถึง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับกระบวนการคิดในการเจริญวิปัสสนา ซึ่งเป็นการกำหนดรู้หมายจำแห่ง “สัญญา” นั่นเอง หรือการพิจารณาธรรมที่เกิดขึ้นเป็นนิมิต ที่เรียกว่า “อนุสติ” หรือ “อนุปัสสนา” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

[๑๐] อริยสังขานุปัสสนา = ทุกข์ ควรู้อย่าง ทุกขสมุทัย ควรู้อย่าง ทุกขนิโรธ ควรู้อย่าง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ควรู้อย่าง รูป... รูปสมุทัย...รูปนิโรธ ...รูปนิโรธคามินีปฏิปทา ... เวทนา ... สัญญา... สังขาร ... วิญญาณ ... จักขุ ฯลฯ ชรามรณะ ... ชรามรณสมุทัย ... ชรามรณนิโรธ... ชรามรณนิโรธคามินีปฏิปทา [ทุกอย่าง] ควรู้อย่าง (พระสารีบุตรได้ชี้แจงถึงการวิเสสนา ๘๐๘ ข้อ ตั้งแต่ ทุกข์ = ทุกข์ อภิญเญยย์ ถึง ชรามรณะ = ชรามรณ อภิญเญยย์ โดยประการจะเห็นว่า “จุดตริ วิเสสนานิ” คือ การวิเสสนา ๔ ข้อ โดยประกอบเข้ากับอริยสัง ๔)

[๑๑] กิจในอริยสัง ๔ = สภาพที่ควรกำหนดรู้แห่งทุกข์ = ปริญา สภาพที่ควรละแห่งทุกขสมุทัย = ปหานะ สภาพที่ควรทำให้แจ้งแห่งทุกขนิโรธ = สัจฉิกิริยา สภาพที่ควรเจริญแห่งทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา = ภาวนา สภาพที่ควรกำหนดรู้แห่งรูป สภาพที่ควรละแห่งรูปสมุทัย สภาพที่ควรทำให้แจ้งแห่งรูปนิโรธ สภาพที่ควรเจริญแห่งรูปนิโรธคามินีปฏิปทา สภาพที่ควรกำหนดรู้แห่งเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ แห่งจักขุ ฯลฯ สภาพที่ควรกำหนดรู้แห่งชรามรณะ สภาพที่ควรละแห่งชรามรณสมุทัย สภาพที่ควรทำให้แจ้งแห่งชรามรณนิโรธ สภาพที่ควรเจริญแห่งชรามรณนิโรธคามินีปฏิปทา ควรู้อย่างทุกอย่าง

[๑๒] ปริญาปฏิเวธะ = สภาพที่แทงตลอดด้วยการกำหนดรู้ [ปริญาปฏิเวธะ] ทุกข์ สภาพที่แทงตลอดด้วยการละทุกขสมุทัย สภาพที่แทงตลอดด้วยการทำให้แจ้งทุกขนิโรธ สภาพที่แทงตลอดด้วยการเจริญทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา สภาพที่แทงตลอดด้วยการกำหนดรู้รูป สภาพที่แทงตลอดด้วยการละรูปสมุทัย สภาพที่แทงตลอดด้วยการทำให้แจ้งรูปนิโรธ สภาพที่แทงตลอดด้วยการเจริญรูปนิโรธคามินีปฏิปทา สภาพที่แทงตลอดด้วยการเจริญเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ สภาพที่แทงตลอดด้วยการ

กำหนดรู้ชราและมรณะ สภาพที่แทงตลอดด้วยการละชราและมรณะ สมุทัย สภาพที่แทงตลอดด้วยการทำให้แจ้งชรา
และมรณะ นิโรธ สภาพที่แทงตลอดด้วยการเจริญชราและมรณะ นิโรธคามินีปฏิปทา ควรรู้อย่าง

[๑๓] นิโรธานุปัสสนา = ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ความดับเหตุให้เกิดทุกข์ ความดับฉันทราคะ
[ฉันทราคะนิโรธ] ในทุกข์ ความยินดีในทุกข์ โทษแห่งทุกข์ อุบายเครื่องสลัดออกแห่งทุกข์ รูป เหตุให้เกิดรูป
ความดับเหตุให้เกิดรูป ความยินดีในรูป โทษแห่งรูป อุบายเครื่องสลัดออกแห่งรูป แห่งเวทนา ฯลฯ แห่ง
สัญญา ฯลฯ แห่งสังขาร ฯลฯ แห่งวิญญาณ ฯลฯ แห่งจักขุ ฯลฯ ชราและมรณะ เหตุให้เกิดชราและมรณะ
ความดับชราและมรณะ ความดับเหตุให้เกิดชราและมรณะ ความดับฉันทราคะในชราและมรณะ คุณแห่ง
ชราและมรณะ โทษแห่งชราและมรณะ อุบายเครื่องสลัดออกแห่งชราและมรณะ ควรรู้อย่าง

[๑๔] สัจจภาวะแห่งนิพพาน = ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโร ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความยินดีในทุกข์ โทษ
แห่งทุกข์ อุบายเครื่องสลัดออกแห่งทุกข์ รูปเหตุให้เกิดรูป ความดับรูป ปฏิปทาอันให้ถึงความดับรูป ความ
ยินดีในรูป โทษแห่งรูป อุบายเครื่องสลัดออกแห่งรูป เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ
จักขุ ฯลฯ ชราและมรณะ เหตุให้เกิดชราและมรณะ ความดับชราและมรณะ ปฏิปทาอันให้ถึงความดับชรา
และมรณะ ความยินดีในชราและมรณะ โทษแห่งชราและมรณะ อุบายเครื่องสลัดออกแห่งชราและมรณะ
ควรรู้อย่าง

[๑๕] อนุปัสสนา ๘ = การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง = อนิจจานุปัสสนา การพิจารณาเห็นทุกข์ = ทุกขานุปัสสนา
การพิจารณาเห็นอนัตตา = อนัตตานุปัสสนา การพิจารณาเห็นด้วยความเบื่อหน่าย = นิพพิทานุปัสสนา การ
พิจารณาเห็นด้วยความคลายกำหนด = วิราคานุปัสสนา การพิจารณาเห็นด้วยความดับ = นิโรธานุปัสสนา การ
พิจารณาเห็นด้วยความสลัดคืน = ปฏินิสัสคานุปัสสนา การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป การพิจารณา
เห็นความทุกข์ในรูป การพิจารณาเห็นอนัตตาในรูป การพิจารณาเห็นด้วยความเบื่อหน่ายในรูป การพิจารณา
เห็นด้วยความคลายกำหนดในรูป การพิจารณาเห็นด้วยความดับในรูป การพิจารณาเห็นด้วยความสลัดคืนใน
รูป การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ
 ฯลฯ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในชราและมรณะ การพิจารณาเห็นทุกข์ในชราและมรณะ การพิจารณา
เห็นอนัตตาในชราและมรณะ การพิจารณาเห็นด้วยความเบื่อหน่ายในชราและมรณะ การพิจารณาเห็นด้วย
ความคลายกำหนดในชราและมรณะ การพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะ การพิจารณาเห็นด้วยความ
สลัดคืนในชราและมรณะ ควรรู้อย่าง

[๑๖] กถาแห่งกรรม [วิญญู ๓ = กิเลส-กรรม-วิบาก] = ความเกิดขึ้น-อุป/โท ความเป็นไป-ปวัตต
เครื่องหมาย-นิमित्त ความประมวลมา-อายุหนา [กรรมอันปรุงแต่งปฏิสนธิ] ปฏิสนธิ คติ ความบังเกิด-
นิพพุตติ อุบัติ-อุป/ปตติ “ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ-โสโก- ความเหี่ยวแห้งใจ ปรีทเวหา อุปายาส” ความ
ไม่เกิดขึ้น ความไม่เป็นที่ไป ความไม่มีเครื่องหมาย ความไม่มีประมวลมา ความไม่สืบต่อ ความไม่ไป ความ
ไม่บังเกิด ความไม่อุบัติ ความไม่เกิด ความไม่แก่ ความไม่ป่วยไข้ ความไม่ตาย ความไม่เศร้าโศก ความไม่

รำพัน ความไม่คับแค้นใจ ควรรู้อย่างทุกอย่าง [นั่นคือ ความมีและไม่มีใน อุปปาโท-ปวตุตฺ-นิมิตฺ-อายุหนา-
ปฏิสนธิ-คติ-นิพพตฺติ-อุปฺตฺติ-ชาติ-ชรา-พฺยาธิ-มรณฺ-โสโก-ปริเทโว-อุปายาโส = ปฏิจจสมุปบาท ๑๒]

[๑๗] การเกิด-การดับ [ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักษุ] นั่นคือ “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น
ทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” หมายถึง เกิดปัญญาเห็นธรรมโดยหลักปฏิจจสมุปบาท = ความเกิดขึ้น
ความไม่เกิดขึ้น ความเป็นไป ความไม่เป็นไป เครื่องหมาย ความไม่มีเครื่องหมาย ความประมวลมา ความไม่
ประมวลมา ความสืบทอด ความไม่สืบทอด ความไป ความไม่ไป ความบังเกิด ความไม่บังเกิด ความอุบัติ ความ
ไม่อุบัติ ความเกิด ความไม่เกิด ความแก่ ความไม่แก่ ความป่วยไข้ ความไม่ป่วยไข้ ความตาย ความไม่ตาย
ความเศร้าโศก ความไม่เศร้าโศก ความรำพัน ความไม่รำพัน ความคับแค้นใจ ความไม่คับแค้นใจ ควรรู้อย่าง
อย่าง

[๑๘] ทุกขานุปัสสนา = ควรรู้อย่างที่ ความเกิดขึ้นเป็นทุกข์ ความเป็นไปเป็นทุกข์ เครื่องหมายเป็นทุกข์ ความ
ประมวลมาเป็นทุกข์ ปฏิสนธิเป็นทุกข์ คติเป็นทุกข์ ความบังเกิดเป็นทุกข์ อุบัติเป็นทุกข์ ชาติเป็นทุกข์ พยาธิ
เป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะเป็นทุกข์ ปริเทวะเป็นทุกข์ อุปายาสเป็นทุกข์

[๑๙] สุขานุปัสสนา = ควรรู้อย่างที่ ความไม่เกิดขึ้นเป็นสุข ความไม่เป็นไปเป็นสุข ความไม่มีเครื่องหมายเป็น
สุข ความไม่ประมวลมาเป็นสุข ความไม่สืบทอดเป็นสุข ความไม่ไปเป็นสุข ความไม่บังเกิดเป็นสุข ความไม่
อุบัติเป็นสุข ความไม่เกิดเป็นสุข ความไม่แก่เป็นสุข ความไม่ป่วยไข้เป็นสุข ความไม่ตายเป็นสุข ความไม่
เศร้าโศกเป็นสุข ความไม่รำพันเป็นสุข ความไม่คับแค้นใจเป็นสุข

[๒๐] ทุกขานุปัสสนา-สุขานุปัสสนา = ควรรู้อย่างที่ ความเกิดขึ้นเป็นทุกข์ ความไม่เกิดขึ้นเป็นสุข ความ
เป็นไปเป็นทุกข์ ความไม่เป็นไปเป็นสุข เครื่องหมายเป็นทุกข์ ความไม่มีเครื่องหมายเป็นสุข ความประมวล
มาเป็นทุกข์ ความไม่ประมวลมาเป็นสุข ความสืบทอดเป็นทุกข์ ความไม่สืบทอดเป็นสุข ความไปเป็นทุกข์
ความไม่ไปเป็นสุข ความบังเกิดเป็นทุกข์ ความไม่บังเกิดเป็นสุข ความอุบัติเป็นทุกข์ ความไม่อุบัติเป็นสุข
ความเกิดเป็นทุกข์ ความไม่เกิดเป็นสุข ความแก่เป็นทุกข์ ความไม่แก่เป็นสุข ความป่วยไข้เป็นทุกข์ ความไม่
ป่วยไข้เป็นสุข ความตายเป็นทุกข์ ความไม่ตายเป็นสุข ความเศร้าโศกเป็นทุกข์ ความไม่เศร้าโศกเป็นสุข
ความรำพันเป็นทุกข์ ความไม่รำพันเป็นสุข ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความไม่คับแค้นใจเป็นสุข

[๒๑] ภยานุปัสสนา = ควรรู้อย่างที่ ความเกิดขึ้นเป็นภัย ความเป็นไปเป็นภัย เครื่องหมายเป็นภัย ความ
ประมวลมาเป็นภัย ความสืบทอดเป็นภัย ความไปเป็นภัย ความบังเกิดเป็นภัย ความอุบัติเป็นภัย ความเกิดเป็น
ภัย ความแก่เป็นภัย ความป่วยไข้เป็นภัย ความตายเป็นภัย ความเศร้าโศกเป็นภัย ความรำพันเป็นภัย ความคับ
แค้นใจเป็นภัย

[๒๒] **เขมานุปัสสนา** = ควรรู้อย่างไรว่า ความไม่เกิดขึ้นตลอดภัย ความไม่เป็นไปตลอดภัย ความไม่มีเครื่องหมายตลอดภัย ความไม่ประมวลมาตลอดภัย ความไม่สืบต่อตลอดภัย ความไม่ไปตลอดภัย ความไม่บังเกิดตลอดภัย ความไม่อุบัติตลอดภัย ความไม่เกิดตลอดภัย ความไม่แก่ตลอดภัย ความไม่ป่วยไข้ตลอดภัย ความไม่ตายตลอดภัย ความไม่เศร้าโศกตลอดภัย ความไม่รำพันตลอดภัย ความไม่คับแค้นใจตลอดภัย

[๒๓] **ภยานุปัสสนา-เขมานุปัสสนา** = ควรรู้อย่างไรว่า ความเกิดขึ้นเป็นภัย ความไม่เกิดขึ้นตลอดภัย ความไม่เป็นไปเป็นภัย ความไม่ไม่เป็นไปตลอดภัย เครื่องหมายเป็นภัย ความไม่มีเครื่องหมายตลอดภัย ความประมวลมาเป็นภัย ความไม่ประมวลมาตลอดภัย ความสืบต่อเป็นภัย ความไม่สืบต่อตลอดภัย ความไปเป็นภัย ความไม่ไปตลอดภัย ความบังเกิดเป็นภัย ความไม่บังเกิดตลอดภัย ความอุบัติเป็นภัย ความไม่อุบัติตลอดภัย ความเกิดเป็นภัย ความไม่เกิดตลอดภัย ความป่วยไข้เป็นภัย ความไม่ป่วยไข้ตลอดภัย ความตายเป็นภัย ความไม่ตายตลอดภัย ความเศร้าโศก เป็นภัย ความไม่เศร้าโศกตลอดภัย ความรำพันเป็นภัย ความไม่รำพันตลอดภัย ความคับแค้นใจเป็นภัย ความไม่คับแค้นใจตลอดภัย

[๒๔] **สามีสถานุปัสสนา** = ควรรู้อย่างไรว่า ความเกิดขึ้นมีอามิส [เครื่องหล่อ - **สามิส** เพราะไม่พ้นไปจากวิภูฏามิส และโลกามิส] ความไม่เป็นไปมีอามิส ความสืบต่อมีอามิส ความประมวลมามีอามิส ความบังเกิดมีอามิส ความอุบัติมีอามิส ความเกิดมีอามิส ความป่วยไข้มีอามิส ความตายมีอามิส ความเศร้าโศกมีอามิส ความรำพันมีอามิส ความคับแค้นใจมีอามิส

[๒๕] **นिरามีสถานุปัสสนา** = ควรรู้อย่างไรว่า ความไม่เกิดขึ้นไม่มีอามิส [หมดเครื่องหล่อ - **นिरามิส** เพราะตรงกันข้ามกับ **สามิส** สิ่งใดเป็นสามิส สิ่งนั้นเป็นเพียงสังขารเท่านั้น] ความไม่ไม่เป็นไปไม่มีอามิส ความไม่มีเครื่องหมายไม่มีอามิส ความไม่ประมวลมาไม่มีอามิส ความไม่สืบต่อไม่มีอามิส ความไม่ไปไม่มีอามิส ความไม่บังเกิดไม่มีอามิส ความไม่อุบัติไม่มีอามิส ความไม่เกิดไม่มีอามิส ความไม่แก่ไม่มีอามิส ความไม่ป่วยไข้ไม่มีอามิส ความไม่ตายไม่มีอามิส ความไม่เศร้าโศกไม่มีอามิส ความไม่รำพันไม่มีอามิส ความไม่คับแค้นใจไม่มีอามิส

[๒๖] **สามีสถานุปัสสนา-นिरามีสถานุปัสสนา** = ควรรู้อย่างไรว่า ความเกิดขึ้นมีอามิส ความไม่เกิดขึ้นไม่มีอามิส ความไม่เป็นไปมีอามิส ความไม่ไม่เป็นไปไม่มีอามิส เครื่องหมายมีอามิส ความไม่มีเครื่องหมายไม่มีอามิส ความประมวลมามีอามิส ความไม่ประมวลมาไม่มีอามิส ความสืบต่อมีอามิส ความไม่สืบต่อไม่มีอามิส ความไปมีอามิส ความไม่ไปไม่มีอามิส ความบังเกิดมีอามิส ความไม่บังเกิดไม่มีอามิส ความอุบัติมีอามิส ความไม่อุบัติไม่มีอามิส ความเกิดมีอามิส ความไม่เกิดไม่มีอามิส ความแก่มีอามิส ความไม่แก่ไม่มีอามิส ความป่วยไข้มีอามิส ความไม่ป่วยไข้ไม่มีอามิส ความตายมีอามิส ความไม่ตายไม่มีอามิส ความเศร้าโศกมีอามิส ความไม่เศร้าโศกไม่มีอามิส ความรำพันมีอามิส ความไม่รำพันไม่มีอามิส ความคับแค้นใจมีอามิส ความไม่คับแค้นใจไม่มีอามิส

[๒๑] **สังขารานุปัตตนา** = ควรรู้อย่างที่ ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร ความเป็นไปเป็นสังขาร เครื่องหมายเป็นสังขาร ความประมวลมาเป็นสังขาร ความอุบัติเป็นสังขาร ความไปเป็นสังขาร ความบังเกิดเป็นสังขาร ความอุบัติเป็นสังขาร ความเกิดเป็นสังขาร ความแก่เป็นสังขาร ความป่วยไข้เป็นสังขาร ความตายเป็นสังขาร ความเศร้าโศกเป็นสังขาร ความรำพันเป็นสังขาร ความคับแค้นใจเป็นสังขาร

[๒๒] **นิพพานานุปัตตนา** = ควรรู้อย่างที่ ความไม่เกิดขึ้นเป็นนิพพาน [เพราะสงบจากสิ่งตรงกันข้ามกับสังขาร] ความไม่เป็นไปเป็นนิพพาน ความไม่มีเครื่องหมายเป็นนิพพาน ความไม่ประมวลมาเป็นนิพพาน ความไม่สืบต่อเป็นนิพพาน ความไม่ไปเป็นนิพพาน ความไม่บังเกิดเป็นนิพพาน ความไม่อุบัติเป็นนิพพาน ความไม่เกิดเป็นนิพพาน ความไม่แก่เป็นนิพพาน ความไม่ป่วยไข้เป็นนิพพาน ความไม่ตายเป็นนิพพาน ความไม่เศร้าโศกเป็นนิพพาน ความไม่รำพันเป็นนิพพาน ความไม่คับแค้นใจเป็นนิพพาน

[๒๓] **สังขารานุปัตตนา-นิพพานานุปัตตนา** = ควรรู้อย่างที่ ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร ความไม่เกิดขึ้นเป็นนิพพาน ความเป็นไปเป็นสังขาร ความไม่เป็นไปเป็นนิพพาน เครื่องหมายเป็นสังขาร ความไม่มีเครื่องหมายเป็นนิพพาน ความประมวลมาเป็นสังขาร ความไม่ประมวลมาเป็นนิพพาน ความสืบต่อเป็นสังขาร ความไม่สืบต่อเป็นนิพพาน ความไปเป็นสังขาร ความไม่ไปเป็นนิพพาน ความบังเกิดเป็นสังขาร ความไม่บังเกิดเป็นนิพพาน ความอุบัติเป็นสังขาร ความไม่อุบัติเป็นนิพพาน ความเกิดเป็นสังขาร ความไม่เกิดเป็นนิพพาน ความแก่เป็นสังขาร ความไม่แก่เป็นนิพพาน ความป่วยไข้เป็นสังขาร ความไม่ป่วยไข้เป็นนิพพาน ความตายเป็นสังขาร ความไม่ตายเป็นนิพพาน ความเศร้าโศกเป็นสังขาร ความไม่เศร้าโศกเป็นนิพพาน ความรำพันเป็นสังขาร ความไม่รำพันเป็นนิพพาน ความคับแค้นใจเป็นสังขาร ความไม่คับแค้นใจเป็นนิพพาน

จบ ปฐมภาณวาร-----

จากข้อธรรมใน “อภิถุญญธรรม” ทั้งหมดนั้น ในข้อ [๑๐] พระสารีบุตร ได้ชี้แจงถึงการวิสังขนา ๘๐๘ ข้อ มีทุกข์ เป็นต้น โดยประกอบเข้ากับ “อริยสัจ ๔” พระสารีบุตรกล่าวประมวล การวิสังขนา ๒๔ อย่าง ด้วยจตุกกะ ๖ ไว้ในบทมี อาทิว่า *ทุกข์ อภิถุญญ* ทุกข์ ควรรู้อย่าง ด้วยการวิสังขนา ๑๕๕ มีอาทิว่า *จกขุ อภิถุญญ* โสค อภิถุญญ จักขุ... โสคะ ควรรู้อย่าง ในไปยาล (ละคำ) ว่า *จกขุ ๗๗๗ ชรามรณ* - *จักขุ ๗๗๗ ชรามรณะ* เป็นอันได้ ๑๕๕ จตุกกะ ด้วยอำนาจของจตุกกะเหล่านั้น จึงเป็นการวิสังขนา ๑๕๐ ในจตุกกะ มีอาทิว่า *ชรามรณ อภิถุญญ* - *ชรามรณะ* ควรรู้อย่างทั้งหมด จึงเป็นการวิสังขนา ๘๐๘ ข้อ โดยประการฉะนี้ว่า *จตุตถวิสังขนา* การวิสังขนา ๔ ข้อ ส่วนในข้อ [๑๑-๑๔] พระสารีบุตร ได้ชี้แจงถึง การวิสังขนา ๑,๖๑๖ ข้อ มีทุกข์ เป็นต้น มีชรามรณะเป็นที่สุด ต่อไปด้วย ๒๐๒ อฏฐกะ ประกอบด้วยบท อย่างละ ๗ บท มีสมุทัย เป็นต้น เพราะฉะนั้น รวมทั้งหมดในการวิสังขนา ๒,๔๒๔ ข้อ ตั้งแต่ ข้อ [๑๐] ถึงข้อ [๒๕] ซึ่งพอสรุปโดยจัดหมวดหมู่หลักธรรมได้ เพื่อให้สามารถทบทวนท่องจำได้สะดวกยิ่งขึ้น ดังนี้

- [๑๐] อริยสังขานุปัสสนา
- [๑๑] กิจในอริยสังข์ ๔
- [๑๒] ปริยญาปฏิวัตร
- [๑๓] นิโรธานุปัสสนา
- [๑๔] สัจภาวะแห่งนิพพาน
- [๑๕] อนุปัสสนา ๗
- [๑๖] กฏแห่งกรรม
- [๑๗] การเกิด – การดับ [ธรรมที่เป็นปฏิบัติภัยกัน]
- [๑๘] ทุกขานุปัสสนา
- [๑๙] สุขานุปัสสนา
- [๒๐] ทุกขานุปัสสนา–สุขานุปัสสนา [ปฏิบัติภัยกรรม]
- [๒๑] ฆยานุปัสสนา
- [๒๒] เขมานุปัสสนา
- [๒๓] ฆยานุปัสสนา–เขมานุปัสสนา [ปฏิบัติภัยกรรม]
- [๒๔] สามีสานุปัสสนา
- [๒๕] นีรามีสานุปัสสนา
- [๒๖] สามีสานุปัสสนา–นีรามีสานุปัสสนา [ปฏิบัติภัยกรรม]
- [๒๗] สังขารานุปัสสนา
- [๒๘] นิพพานานุปัสสนา
- [๒๙] สังขาร–นิพพาน [ปฏิบัติภัยกรรม]

หมายเหตุ:–“ภาวะสังขะแห่งนิพพาน” = การดับทุกข์–การดับสมุทัย–การดับฉันทราคะ–อุบายเครื่องสลัดออกแห่งทุกข์)

กล่าวโดยสรุป ในการศึกษาพระธรรมนั้น ธรรมทั้งหลายที่ควรรู้อย่าง “อภิญญาธรรม” จึงหมายถึง “สุตมยญาณ–สุตมยปัญญา” ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้ที่ได้จากผู้อื่น คือ “ปรโตโฆสะ” แต่ในทางทฤษฎีนั้น หมายถึง บรรดาปัญญาวิปัสสนา ที่เรียกว่า “วิปัสสนาภูมิ–ปัญญาภูมิ” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดที่สัมปยุตต์กับ “นามรูป–ขั้น ๕–เบญจขันธ์” ซึ่งหมายถึง “กองทุกข์แห่งชีวิต–อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์” ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๒๒ ประการ ได้แก่ (๑) ขันธ์ ๕ (๒) आयตนะภายใน ๖–อินทรีย์ ๖–สพายตนะ (๓) आयตนะภายนอก ๖–อารมณ ๖ (๔) วิญญาณ ๖ (๕) ผัสสะ ๖ (๖) เวทนา ๖ (๗) สัญญา ๖ (๘) เจตนา ๖ (๙) ตัณหา ๖ (๑๐) วิตก ๖ (๑๑) วิจาร ๖ (๑๒) ธาตุกัมมัฏฐาน (๑๓) อาการ ๓๒–ทวัตติงสาการ (๑๔) आयตนะ ๑๒ (๑๕) ธาตุ ๑๘ (๑๖) อินทรีย์ ๒๒ (๑๗) ธาตุ ๓ (๑๘) ภพ ๕ (๑๙) ฌาน ๔ (๒๐) อัปปมัญญา ๔ (๒๑) อรูป

สมาบัติ ๔ (๒๒) ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ในธรรมทั้งหมด ๒๒ ประการ นี้ คือ “อภิญญาธรรม” [องค์ความรู้ที่เกิดจากการฟังธรรมจากผู้รู้แห่งตถาคตสาวกผู้เป็นกัลยาณมิตร] ที่จะกลายเป็นฐานข้อมูลแห่งปัญญาที่จะทำให้เกิด “ญาณ” คือ *ปัญญารู้ชัด-ปริชาหยั่งรู้* ที่เป็นผลพวงจะการเจริญสมาธิภาวนาในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน นั่นคือ (๑) “*สมาธิในวิปัสสนา*” – *สติสัมปชัญญะ* ที่เป็น “จิตตัววิปัสสนา” และ (๒) “*ญาณทัสสนะ*” ที่เห็นตามที่เป็นจริงด้วย “*ญาณในวิปัสสนา*” [วิปัสสนาญาณ-ญาณ ๑๖] หรือ “*ปัญญาญาณ*” [วิชา = ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ] ที่เกิดขึ้นในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า “*ยถาภูตญาณทัสสนะ*” ฉะนั้น “*ปัญญาญาณ*” ดังกล่าวนี้ ต้องเกิดขึ้นเป็นทุนเดิมของผู้เจริญภาวนา ไม่ว่าจะสะสมมาจากอดีตชาติหรือปัจจุบันชาติก็ตาม ที่ทำ “*โยนิโสมนสิการ*” สืบเนื่องในตนตลอดมา คือ ส่วนหนึ่งเป็น “*โลกียปัญญา-โลกียโยนิโสมนสิการ*” ที่เรียกว่า “*จินตามยปัญญา*” และอีกส่วนหนึ่งเป็น “*โลกุตตรปัญญา-โลกุตตรโยนิโสมนสิการ*” ที่เรียกว่า “*ภาวนามยปัญญา*” ในส่วนที่เป็น (๑) *โลกียญาณ* กับ (๒) *โลกุตตรญาณ* [มัลลญาณ-ผลญาณ-อาสวัชชญาณ สัมโพธิญาณ นิพพานญาณ และ โพธิปักขิยธรรม ๓๗] ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่เกิด “*ปัญญาวิปัสสนา*” ได้ด้วยทำ “*โยนิโสมนสิการ*” นั้น ย่อมประกอบด้วยสัญญาณบ่งบอกถึงความถึงพร้อมด้วย “*อริยมรรคมีองค์ ๘*” ที่เรียกว่า “*บุพนิमितแห่งมรรค ๘*” ได้แก่ (๑) *กัลยาณมิตตตา* (๒) *ศีลสัมปทา* (๓) *ฉันทสัมปทา* (๔) *อตตสัมปทา* (๕) *ทักขณสัมปทา* (๖) *อัปปมาทสัมปทา* และ (๗) *โยนิโสมนสิการสัมปทา* แต่ในทางปฏิบัตินั้น ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมสมบูรณ์ด้วย “*อนุตตรियะ ๖*” ได้แก่ (๑) *ทสณานุตตรियะ* –การเห็นอันประเสริฐ (๒) *สวานานุตตรियะ* –การฟังอันประเสริฐ (๓) *ลาภานุตตรियะ* –การได้อันประเสริฐ (๔) *สิกขานุตตรियะ* –การศึกษาอันประเสริฐ (๕) *ปารีจริยานุตตรियะ* –การบำรุงอันประเสริฐ และ (๖) *อนุสτανุตตรियะ* –อนุสติอันประเสริฐ นอกจากนี้ ยังพร้อมด้วย “*พหุการธรรม*” คือ ธรรมมีอุปการะมาก อันเป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่นๆ ทุกอย่าง และช่วยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิต บรรลุความงอกงามไพบุลย์ ที่เรียกว่า “*จักร ๔*” หมายถึง ธรรมนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จรุ่งเรือง คุณลื่อนนำรถไปสู่ที่หมาย ได้แก่ (๑) *ปฏิรูปเทสวาสะ* –อยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม (๒) *สัปปริสุปัสสยะ* –สมาคมกับสัตบุรุษ (๓) *อตตสัมมาปณิธิ* –ตั้งตนไว้ชอบ ตั้งจิตคิดมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง และ (๔) *ปุพเพกตปุญญตา* ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว มีพื้นเดิมดี ได้สร้างสมคุณความดีเตรียมพร้อมไว้แต่ต้น จนรวมถึง เป็นผู้มีความถึงพร้อมด้วย ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยจากทุกข้ออย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด ที่เรียกว่า “*อปัลลณกปฏิบัติ ๓*” ได้แก่ (๑) *อินทริยสังวร* –การสำรวมอินทริย์ คือระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖ (๒) *โภชนมัตตัญญตา* –ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหาร เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มีใจเพื่อสนุกสนานมัวเมา และ (๓) *ชาคริยานุโยค* –การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่เหนื่อย คือขยันหมั่นเพียร ดิ้นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป

เพราะฉะนั้น ความถึงพร้อมไปบุคลัยบริบูรณ์ด้วย “ปัญญาญาณ” นั้น จึงไม่ใช่เรื่องสามัญกับปุถุชนบุคคลทั่วไป เพราะต้องอาศัย (๑) *มีความเพียรชอบ* – สัมมปปธาน ๔ (๒) *มีสติชอบ* – สติปัญญา ๔ (๓) *มีจิตตั้งมั่นชอบ* – ฌาน ๔ [สัมมวាយามะ–สัมมาสติ–สัมมาสมาธิ] แต่การศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองได้ นั่นคือ การศึกษาฝึกตนใน “อภิญญาธรรม” นั้น ย่อมเกิดปัญญาใน “สุตมยปัญญา–สุตมยญาณ” ได้อย่างแน่นอน ฉะนั้น “อภิญญาธรรม” หมายถึง ธรรมที่ควรรู้อย่างที่มาจาก “สุตะ–การสดับฟัง” ที่เรียกว่า “สุตมยปัญญา–สุตมยญาณ” ที่เกิดจากการเรียนรู้ศึกษาค้นคว้าจากผู้อื่นหรือแหล่งความรู้ต่างๆ คือ “ปรโตโฆสะ” เพื่อใช้เป็น “ภูมิรู้–ภูมิธรรม–ภูมิปัญญา” ซึ่งหมายถึง องค์ความรู้ทั้งหลายที่จะใช้เป็นบาทฐานใน “จินตามยปัญญา” อันเกิดสืบเนื่องในตนเองโดยการทำ “โยนิโสมนสิการ” และกลายเป็นฐานข้อมูลแห่งปัญญาที่ใช้สืบเนื่องในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า “วิปัสสนาภูมิ–ปัญญาภูมิ” ซึ่งหมายถึง “ภาวนามยปัญญา” เพราะฉะนั้น การอ่านทบทวนหลายๆ เทียว อย่างสม่ำเสมอ และบังคับให้สมองจดจำให้แน่ใจและขบถกขุณฺโณหลักธรรมได้ คือ ทำให้เกิด “ญาณ” คือ ปัญญาคมชัด ความรู้แจ้ง ซึ่งหมายถึง “อภิญญาธรรม” เพราะสิ่งที่ควรรู้อย่าง คือ ความจริง “สังขะ” ตามนัยแห่ง “อริยสังขธรรม–อริยสังข ๔” อันเป็นเรื่อง “สัมมาทิฏฐิ” ที่เป็นกระบวนการคิดทบทวน ตรึกตรอง ไตร่ตรอง โดยใช้เหตุผลที่ประกอบด้วยปัญญาที่พิจารณาเหตุการณ์หรือสิ่งที่ปรากฏตามที่เป็นจริง ความนึกคิดที่ถูกต้องต้องปรากฏทั้งในปัญญาสามัญและปัญญาในภาวนากัมมัฏฐาน เป็นความคิดที่รู้เท่าทันการ ตามทันอำนาจกิเลสที่เข้ามาคลุ้มคลั่งจิตใจให้ไม่บริสุทธิ์ เสรีหมอง ขุ่นมัว ไม่เปิดใจรับคุณธรรมใดๆ ได้ เพราะขาดสติ ไม่มีสัมปชัญญะ – “สติปัญญา” ที่มองสรรพสิ่งทั้งหลายด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องด้วย “สัมมาทิฏฐิ” ที่เป็นไปตามคลองธรรม คือ “ญาญธรรมแห่งอริยมรรคโดยมัชฌิมาปฏิปทา” ความคิดที่เป็นสัมมาทิฏฐินั้น ย่อมดับความคิดที่ผิด “มิจฉาทิฏฐิ” ความคิดที่ไม่รู้จริง “อวิชชา” ความคิดที่หลงใหลอย่างขาดสติสัมปชัญญะ “โมหะ” ที่นำไปสู่ความล้มเหลวในการบังคับควบคุมระบบกระบวนการคิดที่มีเหตุผล มีปัญญาเห็นธรรมที่เกิดขึ้นหรือดับเสื่อมไป โดยพึ่งพาอาศัยปัจจัยซึ่งกันและกันตาม “หลักตกตา” หรือ “หลักปฏิจสงฺฆูปาท–อิทัปปัจจยตา” ที่ใ้มน้ำวให้เกิดความสิ้นสงสัยในธรรมที่ปฏิบัติแห่งอริยมรรค มีจิตมั่นคงในอารมณ์เดียว “เอกกคตาแห่งสมาธิ” และย่อมวางตนเป็นกลางเพราะมีปัญญารู้ชัดตามที่เป็นจริง “อุเบกขา” มีความเที่ยงธรรมที่จะมองสรรพสิ่งแห่งธรรมทั้งหลายตามเป็นจริงได้ด้วย “ปัญญาวิปัสสนา” มีระบบกระบวนการคิดที่ถูกวิธีด้วยอุบายแบบคายนแห่ง “โยนิโสมนสิการ” จนพัฒนาถึงขั้นเป็นผู้มีปัญญาแตกฉานแห่ง “ปฏิสัมภิตา ๔” คือ *มีความรู้อย่างในอรรถ* ๑ *มีความรู้อย่างในธรรม* ๑ *มีความรู้อย่างในภาษา* ๑ *มีความรู้อย่างในปฏิภาณ* ๑ ที่ก่อปรด้วย (๑) *ความคิดริเริ่ม* (๒) *ความคิดสร้างสรรค์* (๓) *ความคิดดัดแปลงประยุกต์* และ (๔) *ความคิดทันการ* ฉะนั้น ปัญญาเห็นธรรมทั้งหลายที่ควรรู้อย่างจึงเป็นความนึกคิดตรึกตรองอยู่กับหลักอริยมรรค นั่นคือ “อริยมรรคมีองค์ ๘” หมายถึง ข้อประพฤติปฏิบัติอันประเสริฐ ที่ทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติบรรลุถึงความเป็นอริยบุคคลได้ ด้วยประการฉะนี้.

